

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЯК КРИТЕРІЙ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню поняття “соціальний статус” як критерію формування соціальної зрілості майбутніх працівників агропромислового комплексу. Розкрито напрями та проблеми дослідження соціального статусу особистості. Викладено підходи до структуризації феноменів соціального статусу та соціальних здібностей, а також окреслено деякі шляхи ефективного формування соціального статусу студентів.

Ключові слова: соціальна зрілість, соціальний статус, соціальна позиція, соціальні здібності, методи дослідження соціального статусу, міжособистісні стосунки.

Інтенсивність соціального оновлення вимагає від вищої освіти підготовки випускників до свідомої, активної, самостійної, компетентної діяльності у різних сферах життя суспільства, яка давала б їм змогу ставити та вирішувати завдання, з якими б не стикались попередні покоління.

Нові вимоги до конкретного робочого місця і трудової діяльності стали головними спонуканами до подальшого пошуку нових стратегій вищої технічної освіти. Продовжує залишатися актуальним питання щодо того, наскільки “продукція” системи вищої технічної освіти відповідає потребам суспільства.

Згідно з Державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI століття), Національною доктриною розвитку освіти, Законами України “Про освіту” і “Про вищу освіту”, основним завданням вищої школи на сучасному етапі є формування соціально зрілої особистості.

Проблема становлення зрілості фахівців різних професій не є новою в педагогічній науці.

Проблема соціальної зрілості знайшла своє відображення: у психологічних концепціях соціалізації індивідуалізації особистості (Г. Андреева, М. Бобньова, Е. Еріксон, І. Кон, Б. Паригін, А. Петровський, Д. Фельдштейн); соціальних установок і ціннісних відносин (В. Мясіщев, Ш. Надірашвілі, В. Ядов); в теоретичних уявленнях про особистісну зрілість у вітчизняній і зарубіжній психології (А. Асмолов, Б. Братусь, В. Зинченко, В. Мухіна, А. Маслоу, В. Петровський, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм); в розробці методів активного соціально-психологічного навчання (Ю. Ємельянов, Є. Кузьмін).

Особливий інтерес викликають дослідження, які розкривають сутність понять “зрілість” (М. Кондибович, Л. Петровська та ін.), “соціальна зрілість” і “соціальна відповідальність” (Л. Божович, І. Дементьєва, Н. Зубарева та ін.), “соціальна компетентність” (І. Бех, О. Холостова) та дослідження, в яких науковці (Ю. Жуков, Л. Петровська, П. Растянніков та ін.) порівнюють поняття “комунікативна компетентність” і “компетентність у спілкуванні” (Ю. Ємельянов, З. Кажанова, Є. Мельник, Е. Соловійова,

С. Татарницева), а також поняття “життєва компетентність” (Д. Гонд, М. Квейхаген, К. Скайє та ін.) та прикладний сенс компетентнісного підходу (І. Бех).

Проте слід зауважити, що питання формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів залишаються недостатньо розглянутими.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути соціальний статус як критерій формування соціальної зрілості майбутніх працівників агропромислового комплексу.

Кризові стани, які охопили суспільство і різні його інститути та галузі, потребують більш ретельного вивчення механізмів їхнього функціонування і розробки системи виходу з кризи. Агропромисловий комплекс посідає особливе місце в економіці будь-якої країни. На нього покладено роль виробника продуктів харчування, які забезпечують основу життєдіяльності населення країни та відтворення робочої сили; виробника сировини для багатьох підприємств, що випускають продукцію промислового призначення. Ця галузь потребує великої уваги з боку держави та інших соціальних інститутів.

Структурні перебудови в багатьох сферах економіки призвели до соціальних проблем, поява яких нерідко набуває форми кризової ситуації. Однією з проблем, яка вимагає серйозного та глибокого вивчення стала проблема забезпечення кадрового сільського господарства, насамперед, молодими кадрами високої кваліфікації.

Це, у свою чергу, вимагає від вищих навчальних закладів України здійснення спеціальних заходів підготовки майбутніх працівників агропромислового комплексу, які б сприяли формуванню соціальної зрілості, яка, між іншим, покликана забезпечити виконання професійних обов'язків.

Соціальний простір, в якому реалізується молодь, суттєво розширюється. Активізується її включення в складні соціальні відносини. Поряд зі зростанням кількості інформації зростає усвідомлення необхідності приймати рішення з більшою мірою ризику та відповідальності. Тому суспільство стикається з проблемою відставання громадського та соціального становлення молоді.

Незважаючи на високий інтелектуальний розвиток, молоді люди часто погано орієнтуються в реальних соціальних цінностях. Це актуалізує проблему соціального розвитку молоді, у зв'язку із чим виникає необхідність наукового аналізу визначеної проблеми та пошуку можливих шляхів її вирішення.

У дослідженнях останніх років учені підходять до розуміння соціальної зрілості з позиції базових соціальних якостей, які формуються під час соціальної взаємодії. Це дає змогу не тільки фіксувати прояв соціальної зрілості, а й аналізувати механізми її формування.

У працях Л. Буєвої, І. Кона, Т. Мальковської, А. Мудрика, А. Реана та інших здійснюються спроби визначити, як в умовах інтенсивних соціальних перетворень змінюється сукупність обставин, які зумовлюють соці-

альний розвиток особистості; як під час усвідомлення молоддю динаміки суспільних явищ формується уявлення про ті цінності, котрі складаються у суспільстві, впливають на соціальну культуру та визначають соціальну позицію особистості.

Теоретичні знання та практичний досвід визначають соціальну зрілість як інтегративну якість особистості, в якій усі компоненти детерміновані системою суспільних відносин, підпорядковані та перебувають в ієрархічній залежності, а як компоненти соціальної зрілості дослідники називають соціальну активність; толерантність; орієнтацію на духовні цінності; рефлексію; креативність; соціальну відповідальність. При цьому соціальна відповідальність визначається як компонент, який створює систему соціальної зрілості, що імпліцитно включає в себе всі інші компоненти.

На думку У. Джеймса [2, с. 25], зрілу особистість формує визнання нашої особистості з боку інших людей, тобто ступінь успішності та неуспішності людини в суспільстві, членом якого вона є. Таким чином, як інтегративний критерій соціальної зрілості особистості можна розглядати її соціальний статус. Слід зауважити, що саме бажання підвищити свій соціальний статус, як правило, і стимулює особистість до саморозвитку, до придбання соціальних якостей, які є бажаними в суспільстві. Спрямованість на соціальну мобільність і високий соціальний статус у суспільстві дає людині надію на те, що її досвідченість і активність може гарантувати можливість людини змінити свій спосіб життя.

У цьому випадку мова йде про набуття соціального статусу, який, за Н. Смелзером, визначається тим, “що людина здійснює в житті” [5, с. 156].

Питання формування соціального статусу детально розроблені в рамках структурно-функціональної теорії стратифікаційної системи суспільства (Р. Мертон, У. Мур, Т. Парсонс та ін.). Із цих позицій соціальна нерівність визначається значенням та престижністю функцій, які виконуються у суспільстві, при чому головним критерієм соціального розшарування вважається професія.

Статус окремої особистості охоплює узагальнювальну характеристику становища в суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, характер виконуваної роботи, посаду, матеріальне становище, наявність влади, партійну та профспілкову належність, ділові відносини, належність до демографічних або етнічних груп. Соціальний статус особистість реалізовує шляхом виконання соціальних ролей.

Людина в суспільному житті, як правило, виконує кілька соціальних ролей, які утворюють, за термінологією Р. Мертона, “рольовий набір” [4, с. 39].

До основних характеристик соціальних ролей, згідно з думкою Т. Парсонса відносяться: емоційність; спосіб одержання; масштабність; ступінь формалізації; характер і скерованість мотивів [4, с. 59]. Про соціальну роль ідеться тоді, коли за тривалої соціальної взаємодії регулярно відтворюються певні стереотипи поведінки. Тобто роль є окремим аспектом цілісної поведінки.

Важливе значення для розуміння формування соціальної зрілості особистості та визначеного рівня домагань стосовно свого соціального статусу має теорія соціальної установки. Вона розглядає особистість як результат дії настанов, впливів, тиску. Подальший розвиток вихідні положення теорії соціальної установки знаходять у диспозиційній теорії саморегуляції соціальної поведінки особистості. Базовим поняттям якої є “диспозиції особистості”, а саме схильність особи до певного сприйняття умов діяльності та певної поведінки в цих умовах.

Відповідно до своїх власних домагань особистість, з метою забезпечення собі комфортного існування та самопочуття, вибирає відповідні референтні групи, які більше відповідають її прагненням, інтересам і потребам, оскільки вона сама обирає їх, належить до них із власної волі.

Важливе значення для визначення соціального статусу особистості як одного з показників формування соціальної зрілості особистості студентів вищих аграрних навчальних закладів є вивчення саме референтної групи, до якої вона належить. Адже відомо, що в регуляції життєдіяльності особистості важливу роль відіграють норми (правило, взірець) як засоби соціальної регуляції та контролю діяльності суб'єктів, які безпосередньо впливають на процеси мислення і характер дій особистості, визначають зміст установок, диспозицій, впливають на процес її соціалізації.

Педагогічною особливістю характеристики соціального статусу, яка відображає його діяльнісну основу, є трактування статусу не тільки як становища людини в системі міжособистісних відносин, а і яка міри його впливу на членів групи, а також самопочуття та задоволеність своїм становищем.

Таким чином, навчально-виховну діяльність вищих аграрних навчальних закладів необхідно спрямувати на формування відповідного соціального статусу особистості студентів. Ознакою сформованості високого соціального статусу як одного з показників формування соціальної зрілості особистості студентів вищих аграрних навчальних закладів вважатимемо стійку, усвідомлену мотивацію студентів пов'язати свою професійну кар'єру з трудовою діяльністю у сфері сільського господарства.

Для пояснення моделі поведінки індивіда, який займає визначений статус, вчені акцентують увагу на ознаках, серед яких особливо виділяються ті, які пов'язані з професійно-трудою діяльністю.

Результати дослідження довели, що велику роль у формуванні статусних характеристик молодих спеціалістів відіграють процеси професійної соціалізації, які пов'язані з набуттям молоддю таких якостей, як: високий рівень професійних знань, умінь і навичок, які вони мають можливість застосувати на практиці; здатність швидко адаптуватися до змін у сфері техніки та технологій, творчі здібності; прагнення до саморозвитку; самостійність у прийнятті рішень і здатність до відповідальності за них; ініціативність; соціальна активність і захищеність; комунікабельність; уміння працювати в колективі.

Проаналізувавши фактори, які впливають на рівень професійної соціалізації особистості, ми з'ясували, що в сучасних умовах для значної кількості студентів цінність праці визначається, перш за все, рівнем заробітної плати та можливостями особистісної самореалізації. Отримана молоддю освіта розглядається не тільки як справедливе підтвердження своїх здібностей і обдарувань, а і як ресурс у боротьбі за вищий соціальний статус.

Одним з аспектів змісту, сутності статусу є соціальні відносини, їх структурування і моделювання. Особистість може розглядатися у теоретичній площині як домінуючий суб'єкт соціальної дії. Важливо з'ясувати, якою саме мірою людина може бути носієм певного соціального статусу, котрий власне й регулює соціальні відносини у системі ієрархії інших суспільних феноменів.

З'ясовуючи питання щодо структури статусу особистості, важливо проаналізувати властивості, риси особистості та з'ясувати компоненти, за наявності котрих вона може стати носієм соціального статусу. Міра ж статусу особистості визначається через спілкування з іншими людьми.

Результативне входження особистості в соціум потребує поступового опанування особистістю норм соціальної культури, різновидів, можливостей суспільної діяльності, перебирання на себе відповідної рольової поведінки та репертуару ролей.

Однією з передумов ефективного формування соціального статусу студентів вищих аграрних навчальних закладів є врахування реальних потенційних можливостей вихідного рівня їхнього соціального статусу.

Показниками рівня сформованості соціального статусу студентів є:

1. Статусне становище особистості студента у групі шляхом аналізу міжособистісних відносин, які виявляються в характері та способах взаємовпливів людей під час спільної діяльності.

Головними критеріями відмінностей міжособистісних відносин є їх глибина, вибірковість щодо партнерів і функцій відносин. Аналіз міжособистісних відносин традиційно проводиться на основі методу соціометрії, розробленого Дж. Морено, суть якого зводиться до виявлення емоційної системи "симпатій/антипатій", котра склалася у групі.

Соціометрична процедура дослідження дає змогу зафіксувати статусні показники студента, зокрема визнання навчальною групою його лідерських властивостей, впливовості й авторитетності. Групова динаміка зумовлена поступовим розвитком відносин між людьми, ускладненням характеру контактів, народженням нових партнерів сприйняття та глибинних механізмів регулювання відносин [3, с. 248].

2. Групова адаптація до соціального оточення, яку з'ясовуємо за допомогою методики малюнокової фрустрації С. Розенцвейга.

Адаптованість особистості у групі дає їй змогу без довготривалих конфліктів виявляти свої творчі, конструктивні можливості, переживати стани самоствердження, власної цінності та значущості. Ця методика також дає можливість прогнозувати можливі типи реакції людини на складні життєві ситуації, визначати рівень розвитку соціального потенціалу як ін-

тегрованої сукупності соціокультурно зумовлених способів ефективної поведінки людини в ситуаціях спілкування, інтеріоризація й узагальнення яких знаходиться в основі формування продуктивного комунікативного стилю особистості.

3. Соціальний інтелект, який розглядаємо за допомогою методики дослідження соціального інтелекту, розробленої Дж. Гілфордом та О. Саллівеном, котра визначає загальний рівень розвитку соціального інтелекту і складається із чотирьох субтестів: перший спрямований на вміння орієнтуватися у невербальних реакціях учасників взаємодії і знання норм-рольових моделей і правил, котрі регулюють поведінку людей; другий виявляє здатність правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей за їх невербальними проявами: мімікою, позами, жестами; третій вербальний субтест спрямований на вміння розпізнавати мовну експресію у контексті певної ситуації, конкретних взаємостосунків; четвертий виявляє здатність розпізнавати структуру міжособистісних відносин у динаміці.

Сферою соціального інтелекту, на думку Дж. Гілфорда, є знання сприйняття, думок, бажань, почуттів, настроїв інших людей та себе. Цей аспект вимірюється тестами на соціальну перцепцію. Інтерпретація поведінки людей, котру здійснює кожна людина чи група під час свого повсякденного життя, допомагає людині бути більш соціально адаптованою. Така адаптація є тим успішнішою, чим вищим є рівень соціального інтелекту людини [1, с. 138].

4. Розвиток емоційної сфери аналізуємо за тестом емоційного самосвідомлення, розробленим О. Власовою та М. Березюком. Ця методика визначає рівень розвитку в людини здатності до диференціації емоцій, їх вираження, емпатії, вміння управляти власними емоціями та міру прийняття відповідальності за свою поведінку.

Емоційний інтелект (здібність людини тлумачити власні емоції та емоції інших для того, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей) включає набір різних за якостями і спрямуванням параметрів (Д. Гоулмен). А саме, розуміння власних емоцій, цілей та результатів власної поведінки, і разом з тим розуміння емоцій та поведінки інших людей, а також вміння регулювати свої емоції та поведінку і впливати на поведінку інших людей.

Д. Гоулмен виділяє такі чотири характеристики емоційного інтелекту:

- самосвідомість (емоційна самосвідомість, самооцінка, впевненість у собі);
- самоконтроль (контроль емоцій, відкритість, адаптивність, воля до перемоги, ініціативність, оптимізм);
- соціальна чутливість (співпереживання, ділова обізнаність, обережність);
- управління стосунками (ентузіазм, вплив, самовдосконалення, сприяння змінам, урегулювання конфліктів, командна робота і співпраця) [6, с. 67–75].

5. Соціально-креативний потенціал визначаємо шляхом застосування соціально-креативної проби за допомогою завдань соціального змісту.

Визначаючи креативність як здібність і механізм породження нових ідей у певній сфері життєдіяльності, можна говорити про існування двох видів креативності відповідно до двох основних форм соціального буття: у сфері предметної діяльності та у сфері спілкування [1, с. 111].

6. Методика діагностики особистості за допомогою психогеометричного тесту С. Деллінгера (відома також як тест п'яти геометричних фігур) дає змогу швидко визначити тип особистості конкретної людини, дає можливість виявити головні, домінуючі риси характеру й особливості поведінки.

Аналіз отриманих результатів показав, що існує зв'язок між:

- соціальним статусом студента та його рівнем емоційної самосвідомості. Таким чином, вміння розпізнавати, орієнтуватися й управляти власними емоціями та емоціями інших людей дає можливість діяти відповідно до власних потреб та бажань, бути ефективним у міжособистісних контактах;

- соціальним статусом і шкалою “вербальної експресії” тесту соціального інтелекту, які довели, що студенти, котрі визнаються лідерами у своїх групах, досить швидко та правильно розуміють відтінки комунікації між людьми у контексті певної ситуації;

- соціальним статусом та загальним рівнем соціального інтелекту, тобто можна сказати, що результативне функціонування у своєму соціальному оточенні, а саме вибір правильної стратегії поведінки, забезпечується системою інтелектуальних здібностей, котрі визначають адекватність розуміння поведінки людей;

- соціальним статусом і коефіцієнтом групової адаптації (мірою соціальної адаптації). Цей зв'язок можна пояснити тим, що популярні у своєму оточенні студенти дотримуються балансу між незалежністю, самостійністю й оригінальністю своїх дій, з одного боку, та врахуванням думки більшості членів своєї групи – з іншого, що є важливим для підтримки їхнього статусу.

А також виявлено зворотний зв'язок між:

- соціальним статусом та спрямованістю особистості (за методикою малюнкової фрустрації С. Розенцвейга). Це свідчить про те, що ліберальна позиція у поведінці, намагання уникнути, а не вирішити складну чи конфліктну ситуацію, є стратегією серед непопулярних студентів у групі;

- соціальним статусом і домінантним типом реагування (за методикою малюнкової фрустрації С. Розенцвейга). Цей зв'язок свідчить про те, що високий статус студента у групі підкріплюється його стійкістю до різноманітних стресових ситуацій, що надає йому можливість вчиняти адекватно до обставин.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що за певним рівнем розвитку соціальних здібностей індивіда ми можемо передбачити його статусне становище в групі.

Для цілеспрямованого формування як соціальної зрілості студентів, так і окремих її показників і критеріїв, а саме, соціального статусу студентів вищих аграрних навчальних закладів доцільно створювати відповідні умови, серед яких провідними є психолого-педагогічні та методичні. На реалізацію психолого-педагогічних умов спрямована педагогічна модель формування соціальної зрілості. Вона розглядається як педагогічна система організації процесу формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів, становить сукупність трьох взаємопов'язаних та взаємозумовлених блоків: інформаційного, особистіно-регулятивного і соціально-діяльнісного.

Методика формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів являє собою системну послідовність освітньо-виховної та професійної діяльності щодо її формування.

Висновки. Таким чином, є всі об'єктивно-суб'єктивні підстави, які свідчать про актуальну потребу в розробці теоретичних і практичних шляхів формування соціальної зрілості студентів як системи і цілісності, яка реалізується і отримує завершеність лише під час диференціації й інтеграції їх сутнісних властивостей і характеристик.

Разом з тим це дослідження не претендує на вичерпне вирішення розглянутої проблеми, вивчення процесу становлення соціальної зрілості особистості, а також її компонентів може бути продовжено в таких напрямках: розробка й адаптація моделі формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів і забезпечення моделі комплексом організаційно-педагогічних умов.

Список використаної літератури

1. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія / О.І. Власова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2005. – 308 с.
2. Джеймс У. Введение в философию / У. Джеймс // Джеймс У. Введение в философию; Рассел Б. Проблемы философии / общ. ред., послесл. и примеч. А.Ф. Грязнова. – М. : Республика, 2000. – С. 3–152.
3. Левин К. Динамическая психология : избранные труды / К. Левин. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.
4. Мертон Р.К. Социальная теория и социальная структура / Р.К. Мертон. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.
5. Смелзер Н. Социализация: основные проблемы и направления исследований / Н. Смелзер // Социальная психология : хрестоматия : учеб. пособ. для студ. вузов / сост. Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2003. – С. 327–349.
6. Goleman D. Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ? / D. Goleman. – N. Y. : Bantam Books, 1995. – 392 p.

Данченко И.А. Социальный статус как критерий формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений

Статья посвящена обоснованию понятия “социальный статус” как критерия формирования социальной зрелости будущих работников агропромышленного комплекса. Раскрываются направления и проблемы исследования социального статуса личности. Изложены подходы к структурированию феноменов социального статуса и социальных способностей, а также намечены некоторые пути эффективного формирования социального статуса студентов.

Ключевые слова: социальная зрелость, социальный статус, социальная позиция, социальные способности, методы исследования социального статуса, межличностные отношения.

Danchenko I.A. Social status as a criterion for the formation of social maturity of students in higher agricultural education institutions

Article devoted to the justification of the concept of social status as a criterion for the formation of social maturity of the future workers of agriculture. The article reveals the trends and problems in the study of social status of the individual. Approaches to structuring the phenomena of social status and social skills, as well as outlined some ways to the effective formation of the social status of students.

Key words: social maturity, social status, social position, social skills, research methods of social status, interpersonal relationships.